ISSN: 2181-4341, IMPACT FACTOR (RESEARCH BIB) – 9.145, SJIF – 5,431

O‘ktamova Moxigul Xamidullo qizi

FarDU katta o‘qituvchisi, uktamovamoxigul@gmail.com

Adxamjonova Ruxshonabegim Abduraxim qizi

FarDU talabasi, adxamjonovaruxshona520@gmail.com

INGLIZ VA O‘ZBEK TILIDAGI SO‘Z BIRIKMALARINING CHOG‘ISHTIRMA TAHLILI.

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada ingliz va o‘zbek tillaridagi so ‘z birikmalari tahlil qilingan. Maqolada eng keng tarqalgan so‘z birikmalarining tuzilishi qo‘llanilishi va kontekstga bog‘liqligi chog‘ishtirilgan.

Kalit so‘zlar: birikmalar, tarjima muammolar, leksik birikmalar, tabiiylik, frazeologik birikmalar, turg‘un birikmalar, grammatik bog‘lanish.

COMPARATIVE ANALYSIS OF WORD COMBINATIONS IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES

ABSTRACT: This article analyzes word combinations in the English and Uzbek languages. The structure, usage, and contextual dependence of the most common word combinations are comparatively examined in the study.

Keywords: word combinations, translation problems, lexical combinations, naturalness, phraseological units, fixed expressions, grammatical connection.

СОПОСТАВИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ СЛОВОСОЧЕТАНИЙ В АНГЛИЙСКОМ И УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКАХ

АННОТАЦИЯ: В данной статье анализируются словосочетания в английском и узбекском языках. В работе сопоставляются структура, употребление и контекстуальная обусловленность наиболее распространённых словосочетаний.

Ключевые слова: словосочетания, проблемы перевода, лексические сочетания, естественность, фразеологические единицы, устойчивые выражения, грамматическая связь.

Kirish.

So‘z birikmalari har bir tilning muhim leksik va grammatik tarkibiy qismi bo‘lib, nutqning tabiiyligi va aniqligini ta’minlashda katta ahamiyatga ega. Ingliz va o‘zbek tillari tuzilish va semantik xususiyatlari jihatidan farq qiladi, shuning uchun ularni chog‘ishtirma o‘rganish tilshunoslik va tarjima jarayonida muhim o‘rin tutadi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya.

Hozirgi zamon tilshunosligida so‘z birikmalari va ularning struktur-semantik xususiyatlarini o‘rganish alohida ilmiy yo‘nalish sifatida shakllanib, qiyosiy tadqiqotlar doirasida keng

yoritilmoqda. O‘zbek tilshunosligida so‘z birikmalari va sintaktik munosabatlarni o‘rganish masalasiga katta e’tibor qaratilgan. Xususan, G‘.Abdurahmonov, Sh. Rahmatullayev, A. Nurmonovlar o‘z asarlarida so‘z birikmalarining grammatik tuzilishi, frazeologik birliklarni tizimlashtirish struktur va semantik xususiyatlarini keng yoritgan. Jumladan, G‘.Abdurahmonovning “Hozirgi o‘zbek adabiy tili. Sintaksis” (1976) kitobida so‘z birikmalarining grammatik tuzilishi yoritilgan.[1] Sh. Rahmatullayev tomonidan yaratilgan “O‘zbek tilining frazeologik lug‘ati” (1992) o‘zbek tilidagi frazeologik birliklarni tizimlashtiradi. Shuningdek, A. Nurmonovning “Tilshunoslik nazariyasi” (2008) kitobida til birliklarining nazariy asoslari, jumladan so‘z birikmalarining struktur-semantik xususiyatlari keng tahlil qilingan. Mazkur ilmiy manbalar ingliz va o‘zbek tillaridagi so‘z birikmalarining chog‘ishtirma tahlilini amalga oshirishda muhim metodologik asos vazifasini bajaradi.

Ingliz tilshunosligida J. Sinkleyr A. P. Koviy, J. R. Fyorz va J. S.Korpuslar o‘z asarlarida so‘z birikmalarining va frazeologik birliklarning nazariy va amaliy jihatlarini keng tahlil qilgan. J. Sinkleyrning “Korpus, konkordans va kollokatsiya” (1991) (“Corpus, Concordance, Collocation”) asarida so‘z birikmalarining korpus asosidagi tahlili berilgan bo‘lsa,[2] A. P .Koviyning “Frazeologiya: nazariya, tahlil va qo‘llanilish” (1998) (“Phraseology: Theory, Analysis, and Applications”) kitobida frazeologik birliklarning nazariy va amaliy jihatlari yoritilgan. Shuningdek, M.Holideyning “Funksional grammatikaga kirish” (1985) (“An Introduction to Functional Grammar”) asarida leksik va grammatik birliklarning o‘zaro bog‘liqligi hamda so‘z birikmalarining funksional-sintaktik xususiyatlari tizimli ravishda tahlil qilingan.

Rus tilshunosligida ham so‘z birikmalari va frazeologik birliklarni tadqiq etish masalasi alohida ilmiy yo‘nalish sifatida shakllangan. Jumladan, V.Vinogradov, A.Kunin, Y.Apresyanlar leksik semantika doirasida til birliklarining kombinatsion xususiyatlarini, frazeologik birliklarning tahlilini o‘rganib chiqqan. V.Vinogradovning “Rus tilidagi frazeologik birliklarning asosiy turlari” (1947) (“Основные типы фразеологических единиц русского языка”) nomli ilmiy ishida frazeologik birliklarning tasnifi va semantik xususiyatlari ishlab chiqilgan.[3] A.Kuninning “Hozirgi ingliz tili frazeologiyasi kursi” (1970) (“Курс фразеологии

[1] Rahmatullayev Sh. O‘zbek tilining frazeologik lug ‘ati. – Toshkent: O‘qituvchi, 1992. – 15-b;Abdurahmonov G‘. Hozirgi o‘zbek adabiy tili. Sintaksis. – Toshkent: O‘qituvchi, 1996. – 48-b; Nurmonov A. Tilshunoslik nazariyasi. – Toshkent: Fan, 2008. – 73-b; Mahmudov N. O‘zbek tili sintaksisi masalalari. – Toshkent: Fan, 2007. – 29-b; Iriskulov M. Theoretical Grammar of English. – Tashkent: O‘qituvchi, 2006. – p. 54.

[2] J. R. Firth. Modes of Meaning // Papers in Linguistics 1934–1951. – London: Oxford University Press, 1957. – p. 190;John Sinclair. Corpus, Concordance, Collocation. – Oxford: Oxford University Press, 1991. – p. 110; A. P. Cowie (ed.). Phraseology: Theory, Analysis, and Applications. – Oxford: Clarendon Press, 1998. – p. 25;

Mona Baker. In Other Words: A Coursebook on Translation. – London: Routledge, 1992. – p. 47;Michael Halliday. An Introduction to Functional Grammar. – London: Edward Arnold, 1985. – p. 56.

[3] Виноградов В. В. Основные типы фразеологических единиц в русском языке // Избранные труды. Лексикология и лексикография. – Москва: Наука, 1947. – С. 121; Кунин А. В. Курс фразеологии современного английского языка. – Москва: Высшая школа, 1970. – С. 45; Шанский Н. М. Фразеология современного русского языка. – Москва: Высшая школа, 1985. – С. 63; Апресян Ю. Д. Лексическая семантика. – Москва: Наука, 1974. – С. 98; Гак В. Г. Сравнительная типология французского и русского языков. – Москва: Просвещение, 1989. – С. 52.

современного английского языка”) asarida ingliz tilidagi turg‘un birikmalar tizimli ravishda tahlil qilingan. Shuningdek, Y. Apresyanning “Leksik semantika. Tilning sinonimik vositalari” (1974) (“Лексическая семантика. Синонимические средства языка”) asarida leksik semantika doirasida til birliklarining kombinatsion xususiyatlari o‘rganilib, so‘z birikmalarining ma’no tuzilishi yoritilgan.

Natija va muhokama.

Ingliz va o‘zbek tillaridagi “xarakter” semali frazeologik birliklarning qiyosiy tahlili ularning umumiy semantik yadrosi mavjud bo‘lsa-da, tarkibiy tuzilishi turlicha ekanini ko‘rsatadi. Har ikki tilda ham bunday birliklar insonning jasurlik, ayyorlik, sabrlilik, mehnatkashlik kabi sifatlarini ifodalashga xizmat qiladi. Biroq bu sifatlar turli obrazlar va timsollar orqali beriladi. Demak, frazeologik birliklarda mazmuniy mushtaraklik saqlangan holda, ifoda vositalari milliy xususiyat kasb etadi.

Struktur jihatdan qaralganda, ingliz tilidagi frazeologik birliklar ko‘pincha “as + adjective + as + noun” modeli asosida shakllanadi, o‘zbek tilida esa o‘xshatish ma’nosi -day/-dek qo‘shimchalari yoki izohlovchi birikmalar orqali ifodalanadi. Shunday qilib, grammatik qurilishdagi farq tillarning tipologik xususiyatlari bilan izohlanadi. Ingliz tili analitik tuzilishga ega bo‘lsa, o‘zbek tili affikslar yordamida bog‘lanishni ifodalaydigan sintetik til hisoblanadi.

Qiyosiy kuzatishlar shuni ko‘rsatadiki, bir xil ma’no turli leksik komponentlar yordamida berilishi mumkin. Masalan, ingliz tilida muayyan xarakter belgisi hayvon nomi bilan bog‘liq obraz orqali ifodalansa, o‘zbek tilida boshqa hayvon yoki milliy-madaniy timsol qo ‘llanadi. Bu esa frazeologik birliklarning lingvomadaniy tabiatini namoyon etadi. Ya’ni, har bir xalq o‘zining tarixiy tajribasi va dunyoqarashiga tayangan holda obraz tanlaydi.

Shuningdek, ayrim frazeologik birliklar to‘liq ekvivalentga ega bo‘lsa, ba’zilarida qisman moslik yoki umuman muqobil mavjud emasligi kuzatiladi. Bunday holat tarjima jarayonida semantik transformatsiyani talab qiladi. Tarjimon nafaqat birlikning leksik tarkibini, balki uning ortida turgan madaniy konnotatsiyani ham hisobga olishi lozim. Aks holda ma’no noaniqligi yoki uslubiy yo‘qotish yuzaga kelishi mumkin.

Umuman olganda, ingliz va o‘zbek tillaridagi “xarakter” semali frazeologik birliklarning qiyosiy tahlili ularning o‘xshash va farqli jihatlarini aniqlash imkonini beradi. O‘xshashliklar inson xarakteriga xos universal sifatlar bilan bog‘liq bo‘lsa, farqlar milliy-madaniy omillar bilan izohlanadi. Bunday tadqiqotlar tilshunoslikning frazeologiya, lingvokulturologiya hamda tarjimashunoslik yo‘nalishlari uchun muhim nazariy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

Xulosa.

Ingliz va o‘zbek tillaridagi so‘z birikmalarining qiyosiy tahlili quyidagi ilmiy xulosalarni chiqarish imkonini berdi.

Avvalo, har ikkala tilda so‘z birikmalari sintaktik birlik sifatida hokim va tobe komponentlardan tashkil topadi hamda nominativ vazifani bajaradi. Ular predmet, belgi, harakat va holatni aniqlashtirish orqali nutqning aniqligi va mazmuniy boyligini ta’minlaydi.

Struktur jihatdan ingliz tilida so‘z birikmalari asosan qat’iy so‘z tartibi asosida shakllansa, o‘zbek tilida grammatik munosabatlar ko‘proq affikslar yordamida ifodalanadi. Bu farq tillarning tipologik xususiyatlari bilan bog‘liq bo‘lib, ingliz tilining analitik, o‘zbek tilining esa sintetik tabiatini ko‘rsatadi.

Semantik jihatdan so‘z birikmalari erkin va barqaror (kollokatsion) turlarga ajraladi. Har ikki tilda ham ayrim birikmalar komponentlarining ma’nosi saqlanadi, ayrim hollarda esa ma’no yaxlitlashadi. Qiyosiy tahlil natijasida ma’no doirasi va qo‘llanish xususiyatlarida umumiylik mavjudligi, biroq ifoda vositalarida milliy o‘ziga xoslik kuzatilishi aniqlandi.

Shuningdek, ingliz va o‘zbek tillaridagi so‘z birikmalari tarjima jarayonida muhim rol o‘ynaydi. Ba’zi hollarda to‘liq ekvivalentlik kuzatilsa, ayrim vaziyatlarda strukturaviy yoki semantik transformatsiya talab qilinadi. Bu esa chog‘ishtirma tadqiqotlarning tarjimashunoslik uchun amaliy ahamiyatini ko‘rsatadi.

Umuman olganda, ingliz va o‘zbek tillaridagi so‘z birikmalarining qiyosiy-tipologik o‘rganilishi sintaksis, leksikologiya va lingvokulturologiya sohalarini boyitadi hamda til o‘qitish metodikasi uchun nazariy va amaliy asos yaratadi.

ADABIYOTLAR RO ‘YXATI

1. Sinclair, J. (1991). Corpus, Concordance, Collocation. Oxford: Oxford University Press.
2. Cowie, A. P. (Ed.). (1998). Phraseology: Theory, Analysis, and Applications. Oxford: Clarendon Press.
3. Quirk, R., Greenbaum, S., Leech, G., & Svartvik, J. (1985). A Comprehensive Grammar of the English Language. London: Longman.
4. Biber, D., Johansson, S., Leech, G., Conrad, S., & Finegan, E. (1999). Longman Grammar of Spoken and Written English. London: Longman.
5. Halliday, M. A. K., & Hasan, R. (1976). Cohesion in English. London: Longman.
6. Vinogradov, V. V. (1947). Основные типы фразеологических единиц русского языка. Москва.
7. Kunin, A. V. (1970). Курс фразеологии современного английского языка. Москва: Высшая школа.
8. Apresyan, Y. D. (1974). Лексическая семантика. Синонимические средства языка. Москва: Наука.
9. Shvedova, N. Y. (1980). Русская грамматика. Москва: Наука.
10. Telia, V. N. (1996). Русская фразеология. Москва: Языки русской культуры.
11. Abdurahmonov, G‘. (1996). O‘zbek tili grammatikasi (Sintaksis). Toshkent: O‘qituvchi.
12. Nurmonov, A. (2012). O‘zbek tilining nazariy grammatikasi. Toshkent: Fan.
13. Rahmatullayev, Sh. (2006). Hozirgi o‘zbek adabiy tili sintaksisi. Toshkent: Universitet.
14. Hojiyev, A. (2010). O‘zbek tili sintaksisi. Toshkent: Sharq.
15. Yo‘ldoshev, B. (2005). Frazeologiya va frazeografiya masalalari. Samarqand: SamDU nashri.
16. Tursunov, U., Muxtorov, J., & Rahmatullayev, Sh. (1992). Hozirgi o‘zbek adabiy tili. Toshkent: O‘qituvchi.
17. Mahmudov, N. (2018). Til va tafakkur. Toshkent: Akademnashr.